

Ուստի ան քանի մը գաւաթ զուտ ջուր . պնակի մը մէջ ալ հաւկըթի ճերմըկուցը զարկ որ փրփուր դառնայ . ան փրփուրը ջրով լեցուն գաւաթներէն մէկուն մէջը դիր ու նորէն խառնելով զարկ , յետոյ հիւանդին խմցուր : Եւ այն պնակին մէջ ուրիշ հաւկըթի մը ճերմըկուց դիր ու առջինին պէս փրփուրը գաւաթին մէջ խառնելով հիւանդին տուր որ խմէ . այսպէս ըրէ ինչուան որ սիրտը ետ գայ : Երբոր խոստուկը կը սկսի դադրիլ՝ մեղմացուցիչ ու մաքրող ըմպելիքներ տալու է , ինչպէս մուշի՝ տերեւներուն ջուրը , բայց միշտ բժշկի խորհրդով :

Սմանք հիւանդին սիրտը ետ բերել տալու համար ձէթ կը խըմցնեն . բայց աս բանս աւելի փնասակար է քան թէ օգտակար , ուստի պէտք է զգուշանալ :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Պապէր շահ :

Ի ԷՆԿԹԻՄՈՒՐ մեծ աշխարհակալը Հնդկաստանին տիրեց , ինչպէս ուրիշ անգամ յիշեցինք¹ . բայց իր յաջորդները չկրցան հոն մէկէն թագաւորել : Պապէր անունով մէկը որ Էնկթիմուրի ցեղէն էր՝ ան հարուստ երկիրները ձեռք ձգելով , թիմուրեանց տէրութիւնը կանգնեց հոն , որ ատենով շատ փառաւոր տէրութիւն էր , և ասոր յաջորդներուն իշխանութիւնը ինչուան մեր օրերը արեւելեան Հնդկաստանի մէջ մնաց :

Պապէր , որ կ'ըսուի նաև Օւսիւրէտին Սէհէմմէտ Պապէր շահ , ծնաւ 1483² : Եւ հայրը՝ Էսմէր շէյխ միրզա՝ Էնկթիմուրին թուոն

էր , ու Զեղաթայ ըսուած թուրքերուն իշխան և Ֆէրղանայի թագաւորն էր՝ բուն թուրքաստանին ու մեծ թագարք ըսուած երկրին մէջ տեղուանքը . այնչափ պզտիկ էր աս իրեն տէրութիւնը և այնչափ քիչ էր եկամուտը որ հազիւ կրնար իրեք չորս հազար զինուոր պահել : Պապէր 13 տարուան չկար՝ հայրը մեռաւ , և ինչուան իր թագաւորութեան 23 տարին շատ յաջող ու ձախող դիպուածներ անցան գլխէն : Սմրղանդ , Ինտիճան , Խոյնետ և ուրիշ իր տէրութեան մօտ եղած երկիրները մէյմը կը յափշտակէր , մէյմը կը կորսուն . ցընէր . բայց վերջը իր խելքովն ու քաջութեամբը զօրացաւ , և գրեթէ բոլոր թուրքաստանին տիրեց , Բապուլի թագաւորութիւնը առաւ , Հնդկաստանի տէրութիւնն ալ ձեռք ձգելու ետեւէ եղաւ :

Բանի մը անգամ զօրքը ան կողմերը խրկելէն ետքը , երբոր տեսաւ որ անանկով չէր յաջողէր , ինքը ան ձամբ Հնդկաստան անցաւ , Էսհու ու Փէնճապ գաւառները վաղեց , դէպ'ի Տէհլի քաղաքը գնաց , իր տէրութիւնը ինչուան Բանգէսի բերանը տարածեց , ու ան ընդարձակ ու բարեբեր երկիրներուն մէջ 1526³ թագարի կամ Սողուի տէրութիւնը հաստատեց : Թէպէտ ինքը Սողուի ցեղէն չէր , բայց իր զօրացը մէջ շատ Սողուներ ունէր , և իր իշխանութիւն տակը աւեր էր Սողուի հին տէրութեան մէկ քանի մասերը . աս պատճառաւ Պապէրին Հնդկաստանի մէջ հաստատած տէրութեանը և բոլոր ան տէրութեան տակն եղած երկիրներուն՝ Եւրոպացիք Սողու կամ մեծ Սողու կ'ըսեն :

Պապէր շահը քաջ պատերազմողի ու իմաստուն զօրավարի անուն հանելէն ետքը , խելացի թագաւոր մը եղաւ , ու ջանաց իր ընդարձակ տէրութիւնը ծաղկեցնել : Եւ նոր ձամբաներ շինեց , հիներն ալ նորոգեց , իջլաններ ու պանդոկներ հաս-

1 Էպի Էօֆէճի :

2 Տես Ա հատոր , երես 42 :

Պապեր շահ :

տատեց , ամէն մարդու ունեցած երկիրները չափել տուաւ՝ որպէս զի համեմատ տուրք առնէ . պարտէզներ շինեց ու պտղաբեր ծառեր տնկել տուաւ , և անոնցմէ շատը դրսի երկիրներէն բերել տուաւ : Իւրայէն ինչուան Քապուլ հրամեց որ Թղթատարի Ճամբայ մը շինեն շիտակ մէկ գծի վերայ :

Իայց Պապերին Հնդկաստանէն

ինչուան Պանգէս գետին բերանն ըրած յաղթութիւնը ափսոսի շուտ էր , ու ան ընդարձակ երկիրներուն մէջ ափսոսի զանազան ժողովուրդներ կային , որ զամէնքը մէկտեղ միացընելու համար շատ ժամանակ պէտք էր . ուստի Պապերին կեանքն ալ աս բանիս չբաւեց , վասն զի 1530^{էն} Ղեկտեմբերի 29^{էն} Իւրայի մօտ մեռաւ : Պապեր , որ Իւրայի երեւելի

աշխարհակալներէն մէկն եղաւ, բա-
րեբարոյ, առատաձեռն, պարզամիտ
ու զուարթ մարդ մըն էր. կառավա-
րութեան բաներէն աղէկ կը հասկը-
նար, ու քաջ զօրավար էր: Եւ ատ կը
գովէն իր ուսումնասիրութիւնը, ինչ-
պէս կ'երևնայ նաև վարքէն որ ինքը
գրեր է. աս գիրքը Պապերնամէ կ'ը-
սուի, և գրած է Չէղաթայի լե-
զուով՝ որ հիմակուան լուրքերէնին
մայրը կը սեպուի¹:

Հիշոյ:

ՍԱՐԴԿԱՆՑ շատ աւելի զարմա-
նալի բան կ'երևնան ուրիշ մարդկանց
վրայ տեսնուած կարգէ դուրս յատ-
կութիւնները՝ քան թէ ուրիշ արա-
րածոց վրայ երևցածները, ու թէ ի-
մաստնոյն և թէ տգիտին հետաքրք-
րութիւնը կը շարժեն: Եւ յսպիսի զար-
մանալեաց մէջ գլխաւորներէն մէկն
ալ հսկայից՝ վրայ եղած կարծիքն է:

Իմէն ազգաց աւանդութիւնները,
հին բանաստեղծները և պատմիչները
կը յիշեն թէ առջի ատենները մեծա-
մարմին մարդիկ կան եղեր, որ հի-
մակուան տասը մարդուն ուժը ա-
նոնցմէ մէկուն չհասնիր կ'ըսեն: Եւ
սոնց խօսքը բոլորովին սուտ հանելը
դիւրին կ'ըլլար՝ թէ որ սուրբ գրոց
մէջ ալ հսկաներ յիշուած չըլլային.
մանաւանդ ջրհեղեղէն առաջ եղած
մարդկանց համար, որ կ'ըսէ թէ
«Սկայք էին՝ ի վերայ երկրի յաւուրսն

1 Ասոր մէկ ձեռագիրը կայ Անգղիացոց Հընդ-
կաստանի ընկերութեան գրքատունը, և անկէ
մէկ հատուած մը կը բերէ Տաւիտ անունով անգ-
ղիացին իր տաճկերէն քերականութիւնը մէջ: Տաճ-
կագէտները ան հատուածէն կրնան իմանալ Պա-
պերին ոճը, ու նաև Չէղաթայի լեզուին կերպը:

2 Սեր «Կայ կամ Կայ» բառէն առնուած կ'ե-
րևնայ Յունաց Գիգաս բառը, ուսկից ելած է նաև
Լատինացոց gigas բառը: Պարսից և Տաճկաց
Գիլ կամ Գիլ բառը հսկայ ալ կրնանակէ, բայց սո-
վորաբար իրենց առասպելներուն մէջ գե կամ սա-
տանայ բառին տեղը կը գործածեն, որուն մէկը
գրոց լեզուով Գ. Գ. կ'ըսեն:

յայնսսիկ», ինչպէս որ վերջն ալ
Երբովթայ վրայ և շատ այլազգեաց
համար հսկայ ըսուած կը գտնենք:
Սեր Սորենացին Սարիբասայ պատ-
մութէն առնելով՝ Երբովթը և անոր
ընկերները շատ ահաւոր կերպով մը
կրնկարագրէ աս կարճ խօսքերովս.
«Իմեալ գայ Իսկ յաւերժիւք քա-
ջօք, և երկայնադիզօք հասակօք ըս-
կայիւք մրցողօք»:

Երբայական լեզուին մէջ Կիպօր
բառը թէ հսկայ կը նշանակէ, և թէ
կատաղի և հզօր մարդ. անոր հա-
մար Յովսեպոս և Փիլոն, որ Հրէից
իմաստուն գրագէտներն էին, սուրբ
գրոց հսկայ ըսելը հզօր մարդ կը
մեկնեն: Եւ կարծիքին վրայ են նաև
Որոգինէս և սրբոց հարց մէջէն ո-
մանք. կան որ հսկայ ըսելով չար
կամ բարի հոգիները կ'իմանան. ո-
մանք ալ (ինչպէս Ոսկեբերան և Վիւ-
րեղ աղեքսանդրացին) տգեղ՝ խոշոր
և ուժով մարդիկ կը հասկընան:

Փիլիսոփայից մէջ շատը կան որ
հսկայ չէ եղած աշխարհիս վրայ կ'ը-
սեն, և բանաստեղծներուն խօսքը
այլաբանութիւն կը համարին. ուստի
Տիտանեանց համար ալ որ Հոմերոս
կը պատմէ թէ լեռ լեռան վրայ դնե-
լով ուղեցին երկինք հասնիլ և Երա-
մազդը վար ձգել, կ'ըսեն փիլիսոփա-
ները թէ անով հրաբուլի լեռները
կ'իմացունին որ դէպ ՚ի երկինք քար
կը ցատքեցընեն: Եւ այց ուրիշներն ալ
կը հաւանին ըսելու թէ հին ատենի
մարդիկը քիչ մը խոշոր եղած պիտի
ըլլան՝ երկրիս ուժին համեմատ. թէ-
պէտ ոմանք աս ալ չեն ընդունիր՝ ը-
սելով թէ Եստուած ամէն բանի չափ
մը դրեր է, պէտք է որ մարդն ալ
միշտ իրեն չափը պահած ըլլայ:

Ինչ ալ որ զուրցեն՝ աս յայտնի է
որ Սովսէս մարգարէին խօսքերը կը
ցուցընեն՝ թէ ինքն ալ մեր հասկը-
ցածին պէս կը հասկընայ եղեր հսկայ
բառը. սրբոց հարց շատը աս կարծի-
քիս վրայ են, և նոր պատմիչներն
ալ հաւանական կը սեպեն: Եստուա-